

*І. П. Приходько,
к. е. н., доцент, докторант, РВПС України НАН України*

ВПРОВАДЖЕННЯ АНТРОПОЦЕНТРИСТСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ В АГРАРНУ ОСВІТНЮ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Обґрунтовано засади державного регулювання навчання з використанням зарубіжного досвіду. Визначено особливості загальних тенденцій централізації-децентралізації аграрної освіти. Проаналізовано процес становлення управлінських структур вузів Центральної і Східної Європи.

Bases of the state adjusting of studies are grounded with the use of foreign experience. The features of general tendencies of centralization-decentralization of agrarian education are certain. Becoming administrative structures of institutes of higher of Central and East Europe is analysed.

Ключові слова: державне регулювання, концепція, реструктуризація аграрної освіти, управлінська структура.

ВСТУП

Історія управління навчальною роботою у вищій школі України начисто ілюструє даний процес: наприкінці 80-х років розпалися партійна і комсомольська структури вузу, що грали важливу роль у керуванні навчальним процесом, потім утратив колишнє значення інститут кураторства і встало питання про актуальність навчального аспекту освіти взагалі, у зв'язку з чим у ряді вищих навчальних закладів задачі навчання були офіційно виведені за рамки освітнього процесу й увага провідних спеціалістів по вищій школі практично цілком переключилася на дидактичний аспект вищої аграрної освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми теорії і практики державного управління та його зв'язку з державною політикою аналізуються в роботах таких українських і російських дослідників, як Г.В. Атамчук, В.Б. Авер'янов, В.Д. Бабкін, В.Д. Бакуменко, В.М. Бебик, М.Ф. Головатий, С.Д. Дубенко, О.Ю. Оболенський, А.А. Дегтярьов, В.М. Князев, А.Ф. Мельник, І.Ф. Надольний, Н.Р. Нижник, В.А. Ребало, В.А. Скуратівський, В. Тертичка, В.В. Цветков, В.М. Шаповал та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— обґрунтувати засади державного регулювання навчання з використанням зарубіжного досвіду;
— визначити особливості загальних тенденцій централізації-децентралізації аграрної освіти;
— проаналізувати процес становлення управлінських структур вузів Центральної і Східної Європи.

РЕЗУЛЬТАТИ

У глобальному масштабі радикальні зміни в галузі управління навчанням не суперечать загальносвітовим тенденціям розвитку теорії і практики управління, зокрема пануванню ідеї реконструкції, структурної перебудови, пошуку нового змісту управління і його форм [7, с. 32].

Наприклад, у процесі становлення управлінських структур вузів Центральної і Східної Європи основний акцент був зроблений на відновленні автономії вищих навчальних закладів. І в результаті багато університетів випали з загального ходу процесів реформування суспільства, що різко контрастує з станом справ у вищій аграрній освіті країн Західної Європи. Там управління і менеджмент розглядаються не стільки як механізми, що гарантують автономію університетів, скільки як умови їхньої більшої відповідальності перед суспільством.

У той же час відновлення автономії дозволило вузам Центральної і Східної Європи зосередитися на внутрішніх проблемах, модернізувати навчальні плани, створити нові спеціалізації тощо. Університети Словенії, як виявилось, мали більшу свободу в попередній період розвитку [5, с. 45]. У Словенії в рамках реструктуризації були спроби обмежити автономію факультетів, підсиливши при цьому повноваження університету в цілому. У Румунії ж право прийняття рішень передали факультетам, автономія яких в університеті зросла. В Естонії головна задача держави — визначення загальних норм, що регламентують діяльність вищих навчальних закладів. У інших країнах держава займає більш активну позицію, що породжує додаткові труднощі управлінням вищим навчальним закладом [5, с. 46].

У нашій країні реструктуризація аграрної освіти як глобальний, загальносвітовий процес почалася на початку 90-х років, коли керівництво зосередилося в руках деяких осіб, наділених усією необхідною владою для проведення намічених змін. Як відзначили трохи пізніше М. Хаммер і Дж. Чампи, при реінжинірингу нові рішення свідомо проводяться в життя недемократичним шляхом [2, с. 79]. Реінжиніринг системи освіти ще не довершений, вірніше, закінчений макроінжиніринг — перебудова вищої аграрної освіти в масштабах країни.

Не всі позитивні моменти концепції знайшли втілення в управлінських системах вузів. Гармонічне з'єднання концепції реінжинірингу з концепцією тотального управління якістю дозволить здійснити впровадження нової системи управління навчанням швидко і плавно. Керований метод подолання опору нововведенням при цьому видається найкращою тактикою реконструкції системи управління навчанням.

Порівняємо ситуацію управління навчанням радянського часу і сучасне положення щодо керування навчальною роботою вузу через аналіз провідних характеристик двох цих процесів: 1) централізоване управління — децентралізоване управління; 2) однаковість концепцій управління — різноманіття концепцій управління; 3) однаковість управлінських структур — різноманіття управлінських структур.

Навіть виходячи з цих, далеко не повних характеристик радянської моделі управління, можна визначити сутність управління навчанням радянського періоду як складну, чітко регламентовану організацію дій управлінських підструктур щодо досягнення навчальних (які практично співпадають з ідеологічними) цілей апробованими раніше і схваленими зверху засобами і методами.

У даний час складаються сприятливі умови для більш повної відпові-

дності освіти потребам сучасного суспільства з урахуванням особливостей кожного регіону. Це стало можливим завдяки процесу децентралізації, що у даний час входить в фазу завершення, і формування горизонтальних освітніх структур (прямі договори, асоціації, навчальні комплекси, центри тощо) з орієнтацією на інтеграцію із сусідніми вузами. Держава, залишивши за собою право визначати загальний курс навчання, передоручило вузам вибір конкретних шляхів і засобів втілення в життя даного курсу, у тому числі стратегії і тактики управління навчанням.

Процес управління полягає в розумному сполученні централізованого управління і самоврядування. Деякі сучасні дослідники думають, що кожна установа аграрної освіти повинна являти собою соціально-педагогічну систему, що самоорганізується, що розвивається на основі своїх можливостей, ресурсів зовнішнього середовища і забезпечує умови для самовизначення і саморозвитку вчителів і учнів [3, с. 167]. Але, якщо централізоване управління без самоврядування приводить до адміністративно-командної системи, то постійне функціонування в автономному режимі позбавляє управлінську систему вузу можливості розвиватися.

Якщо в недавньому минулому відсутність горизонтальних і діагональних зв'язків між управлінськими підструктурами відіграло позитивну роль, сприяючи підвищенню самостійності управлінських ланок, то тепер актуальною є проблема асоціації окремих підструктур системи для ефективного досягнення загальних цілей системи.

Звідси висновок: відповідно до загальних тенденцій централізації-децентралізації, сучасному керуванню повинна бути властива велика, у порівнянні з радянським періодом, самостійність підструктур, що, проте, необхідно поєднувати.

Стосовно щодо управління навчальною системою вузу, то можна говорити про такий недолік класичних концепцій початку століття, як ігнорування людського фактора в управлінському процесі: особистості відповідальних за управління на всіх рівнях не розглядаються як потенційно значимі для підвищення результативності даного процесу. Подібна "безініціативна" система управління більш-менш ефективна лише в стабільному суспільстві з стійкою ідеологією, з процвітаючою економікою, централізованим управлінням, постійним попитом на вчителів тощо.

Як уже відзначалося, у центр усіх сучасних концепцій управління ставиться людина. Але можна відзначити, що в більшості концепцій управління навчанням тією чи іншою мірою використовується положення антропоцентризму, перед суб'єктами уп-

равління навчанням ставляться одоманітні задачі забезпечення студента більш сприятливими умовами життя, навчання, особистісного росту.

Не заперечуючи важливості виконання цих задач для досягнення навчальних цілей, потрібно звернути увагу на той факт, що студент у цих концептуальних програмах усе-таки виступає об'єктом управління: по суті, ігнорується динаміка його самостійного розвитку, підвищення власної значимості як діяльного суб'єкта. Тим часом очевидно, що вища мета людини складається у відчутті свого щирою призначення, самореалізації, самовираженні, іншими словами — самоврядуванні.

Ефективне управління запускає механізм самоврядування для досягнення навчальних цілей: студент стає активним помічником викладача в справі власного навчання. Критерієм ефективності управління при цьому може стати ступінь зацікавленості й участі студента у власному розвитку.

Слід зазначити одну особливість впровадження антропоцентристської концепції в аграрну освітню систему України. Світ, у цілому, переживає зміну соціального типу людини: від людини економічної, орієнтованої винятково на свій успіх, відбувається перехід до людини корпоративної, що створює для себе середовище (умови) проживання і розвитку разом з іншими індивідами [6, с. 68]. Людина корпоративна завжди думає про своє майбутнє, що виражається, наприклад, у стурбованості екологічним станом середовища існування суспільства; людина економічна цікавиться, насамперед, своїм власним успіхом і нерідко досягає його на шкоду власному майбутньому [4, с. 20].

У сучасній Україні спостерігається повернення від людини корпоративної до людини економічної: людина надана сама собі й змушена покладатися тільки на свої сили. Цьому чимало сприяє і панування у світовій економіці неоконсервативного підходу до освіти. Так, і зараз Всесвітній банк рекомендує країнам "третього світу" перейти від державної системи освіти до платної, приватизувати навчальні заклади.

Даний підхід завойовує усе більше прихильників як в урядових, так і в професійних колах України, не рівний критерій уже покладений в основу як добору студентського контингенту, так і визначення змісту і вибору форм навчання [7]. Тим часом конкретний досвід розвинутих індустриальних країн показує, що своєю ефективною освітою і високим добробутом у цілому вони зобов'язані не тільки "невидимій руці" ринку, за А. Смітом, але, насамперед, "невидимій руці" держави, що виявляє турботу про своїх громадян [7, с. 10].

Не викликає сумніву факт, що через якийсь час і Україна візьме курс

на розвиток людини корпоративного типу, але сучасна ситуація видається цікавою саме тим, що антропоцентристська концепція проводиться в несприятливих для неї умовах, у руслі загальносвітових процесів, але успішеч внутрішньодержавним. Це свідчить про випереджальний характер розвитку системи педагогічного освіти України і про можливість введення в педагогічний побут поняття місії вищої педагогічної освіти як мети майбутнього.

Крім цього, недавно одержав популярність у педагогіці синергетичний підхід. У даний час можна виділити три основних напрями використання синергетичного підходу в освіті: дидактичні аспекти адаптації ідей синергетики в змісті освіти; використання їх у моделюванні й прогнозуванні розвитку освітніх систем; застосування в керуванні навчально-навчальним процесом [1, с. 26]. Синергетичний підхід до управління навчальною роботою дозволяє з великою часткою імовірності пророкувати результати діяльності ієрархічної системи управління навчанням в умовах невизначеного зовнішнього і внутрішнього середовища вузу на основі аналізу тенденцій розвитку вищої аграрної освіти, управління в цілому як зовнішніх факторів і тенденцій розвитку навчального процесу, так і внутрішнього фактора, що впливає на ефективність управлінської системи.

Проведений аналіз управлінських концепцій дозволяє зробити ряд висновків. На сучасному етапі розвитку вищої аграрної освіти, у період могутнього інформаційного потоку з західних країн, інших галузей знання, дуже важливо в різноманітні концепції вибрати вірні, що найбільш точно відповідають сучасним життєвим реаліям і потребам вузу, а не йти на поводи авторитетної, але все-таки застарілої думки.

У якості неодмінної складової сучасного управлінського процесу необхідно відзначити його спрямованість на людину, на максимальне розкриття і використання людського потенціалу, а також функціонування в умовах могутнього інформаційного поля. Відповідно, життєздатність сучасних управлінських систем багато в чому визначається ініціативністю кожного суб'єкта управління, його досвідом і здатністю за необхідності прийняти правильне самостійне рішення в умовах інформаційного потоку, що говорить про необхідність присутності відповідних якостей у представників управлінських структур будь-якого рівня. Зростає роль кадрових і педагогічних умов реалізації управлінської мети.

В останній час у країнах з розвинутою економікою різко змінюється організаційна структура підприємств, що зв'язано з корінною перебудовою ділових процесів в умовах упроваджен-

ня новітніх інформаційних і комунікативних технологій. Дані процеси неминуче відбиваються і на структурі управління тими вузами, що використовують інновації для досягнення власних цілей. Характерною рисою управління сучасним вузом у цілому і навчальному аспекті його діяльності зокрема може стати гібридна модель корпоративно-підприємницького управління. Можна констатувати, що управління вузами радянського періоду здійснювалося переважно за корпоративною моделлю з її централізацією, чіткою вертикальною ієрархією, стабільністю процесів, безліччю консультуючих, що перевіряють і контролюють органів. Але сильні сторони корпорацій — централізація, стійкість, надійність — при нестабільних зовнішніх умовах стають гальмом необхідних еволюційних перетворень системи.

Сучасна система управління навчанням державного вищого навчального закладу не може бути прикладом підприємницької моделі: для класичного підприємницького управління необхідна ініціатива середніх і нижніх управлінських ланок, а також концентрація фінансів і владних повноважень в одних руках. У той же час, будучи державною установою, вуз здійснює самостійну економічну, адміністративну політику, спрямовану на підвищення якості навчання і навчання як найважливіша умова виживання і незалежності на тлі конкурентної боротьби, що розгортається, за студента, в умовах політичної, економічної і соціальної нестабільності як усередині держави, так і за її межами. Фактично в його діяльності великий елемент ри-

зику, і вуз особливо зацікавлений у мобільній управлінській системі, що легко пристосовується до змін завдяки високій свідомості, згуртованості, динамічності й численним з'єднанням утворювальних її ланок. Можна також відзначити, що управління державною власністю в період глобальних перетворень — одна з найбільш складних і мало розроблених проблем в економічній науці. Саме невідповідності класичних моделей управління сучасним умовам зумовлюють появу і розширення мережних організацій типу "вуз — ліцей", "вуз — гімназія — коледж — післявузівська освіта", "вуз в складі вузу"; формування "плоских" управлінських ієрархій за рахунок спрощення структури і скорочення числа перевіряючих; вимоги багатofункціональності й взаємозамінності кожної управлінської ланки; розширення внутрівузівських і міжвузівських ринків; необхідність реінжинірингу управлінської діяльності й введення парадигми зовнішнього середовища в умови загальної глобалізації й інформатизації. У цілому стабільна, незмінна структура системи вже не є позитивним моментом у керуванні. Сучасна управлінська система готова в будь-який момент приступити до реінжинірингу власної структури. Відповідно у керуванні навчанням зростає значення комунікації й інформації як первинних факторів адаптивних змін.

ВИСНОВКИ

Отже, існування управлінської системи як унікальної соціальної одиниці забезпечується розмаїтістю

зв'язків між вхідними в неї підструктурами. Життєздатність сучасних управлінських систем залежить не тільки від ступеня розвитку лідерських якостей у кожного окремого представника управлінської системи, але і від здатності даного суб'єкта до комунікації і кооперації з іншими управлінськими суб'єктами.

Література:

1. Игнатова В.А. Педагогические аспекты синергетики // Педагогика. — 2003. — № 6. — С. 26—31.
2. Латфуллин Г. Основные тенденции и концепции управления на стыке веков // Проблемы теории и практики управления. — 1998. — № 1. — С. 76—80.
3. Нароцький О. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. — Харків: Основа, 2000. — 240 с.
4. Онкович Г. Осучаснення змісту гуманітарної освіти — нагальна вимога сьогодення // Вища освіта України. — 2005. — № 2. — С. 19—27.
5. Скотт П. Реформи вищого образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа // Вест. выс. шк. — 2002. — № 10. — С. 44—49.
6. Тарасов В. Тектология Богданова и неоклассическая теория организаций — предвестники эры реинженеринга // Проблемы теории и практики управления. — 1998. — № 4. — С. 67—72.
7. Фініков Т. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна. — К.: Таксон, 2002. — 176 с.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

- відомості про автора (авторів): ім'я, по батькові, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи, службова і домашня адреси (з поштовим індексом), контактний телефон;
- УДК;
- назва статті мовою оригіналу та англійською мовою;
- коротка анотація (2—4 речення) мовою оригіналу та англійською мовою;
- ключові слова;
- текст статті повинен мати такі необхідні елементи: вступ (формулюється наукова проблема, ступінь її вивченості, актуальність тієї частини проблеми, якій присвячена стаття), постановка задачі (формулюються мета і методи дослідження), результати (викладається система доведень запропонованої гіпотези, обґрунтовуються наукові результати), висновки (вказується наукова новизна, теоретична і практична значущість результатів дослідження, перспективи подальших розробок з цієї теми). Розділи повинні бути виділені;
- обов'язковий список використаних джерел у кінці статті;
- обсяг статті — 12—25 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків);
- шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними;
- ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у **чорно-білому** вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. До графіків та діаграм мають бути подані таблиці, на основі яких вони збудовані;
- разом із друкованою статтею треба подати її електронний варіант на CD носії або електронною поштою. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word. Схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, JPG, в імені яких зазначається номер ілюстрації у статті, наприклад pict 4.tif.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Адреса редакції: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
 для листування: 04112, м. Київ, а/с 61; economy_2008@ukr.net
 Тел.: (044) 458-10-73, 223-26-28, 537-14-33